

29. Рікер П. Істина в пізнанні історії // Рікер П. Історія та істина. – К., 2001. – С. 239.
30. Там само. – С. 80.
31. Гейзінґа Й. Homo ludens. – К., 1994. – С. 152.
32. Рікер П. Істина в пізнанні історії // Рікер П. Історія та істина. – К., 2001. – С. 226.
33. Хайдеггер М. Європейський нігілізм // Хайдеггер М. Время и бытие. – М., 1993. – С. 70.
34. Бахтин М. Слово в романе // Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – С. 219.
35. Хайдеггер М. Європейський нігілізм // Хайдеггер М. Время и бытие. – М., 1993. – С. 71.
36. Бахтин М. Проблема текста в лінгвістике, філології і других гуманітарних науках // Бахтин М. Літературно-критическіє статті. – М., 1986. – С. 495.
37. Хайдеггер М. Время картины мира // Хайдеггер М. Время и бытие. – М., 1993. – С. 52.
38. Тут і далі твір цитуємо за виданням: Домонтович В. Дівчина з ведмедиком. – К., 2000.

В.М.Бережняк

3 історії східнополіських топонімів

Пізнання Батьківщини починається з пізнання й вивчення свого краю, виховування любові до якого започатковується з прагнення піклуватися про своє місто, селище чи село, з вивчення його історії та з'ясування походження назви, бо не можна вважати культурною та освіченою людину, яка жодного разу не заглянула до історії свого населеного пункту, не поцікавилась, чому так, а не інакше він називається.

Інтерес до географічних назв, зокрема до їх семантики, проявляли ще письменники-класики. Однак тільки у XV ст. топонімія стала предметом наукових досліджень. Топоніми виникали у відповідні історичні епохи, змінювалися в часі за формою, часто за змістом, поширювалися залежно від конкретних історичних подій (міграції населення, війн, культурного, економічного чи мовного спілкування).

Географічні назви – важливий елемент карти. Вони можуть відображати особливості ландшафту, характер заселення людиною нової території, розкривати природні багатства. Плідні топонімічні дослідження розвивають при використанні методів і досягнень лінгвістичних, історичних

та географічних наук. Найбільшого успіху можна добитися при комплексному підході, який передбачає використання матеріалів та досягнень цих наук. Без виконання такої умови результати будуть малопереконливими або неправильними. Вплив соціально-політичних умов на назви поселень на прикладі міст Індії показав П.А.Баранников [1]. Топонімічний матеріал з позиції історичних та лінгвістичних наук представляє Б.А.Серебренников [14], В.В.Струве [16], В.А.Никонов [9], А.І.Попов [10].

На загальнослов'янському рівні досягнення української топоніміки в галузі дослідження назв населених пунктів на сьогодні дуже скромні. Українська топоніміка досліджувалася непланомірно і нерівномірно, певним чином фрагментарно і принагідно.

Дане дослідження присвячене історико-етимологічному опису топонімів північно-східних регіонів України. Незважаючи на те, що окремі назви цього району здавна привертали увагу дослідників, загальний стан збору й аналізу топонімів цієї території вкрай недостатній.

У першу чергу досліджувалася топоніміка Дніпропетровщини та Полтавщини. Вагомий внесок у цю справу зробили мовознавці К.К.Цілуйко [17; 18], О.С.Стрижак [15]. Доцент Житомирського педінституту Т.В.Баймут виступив з доповіддю на III Республіканській славистичній конференції "Семантико-структурні типи гідронімів Житомирщини".

Активніше досліджуються топоніми західного регіону. Викладач Ужгородського університету К.Й.Галас захистив кандидатську дисертацію на тему "Топоніміка Закарпаття". Над цією проблемою працювали В.І.Добош [3], П.П.Чучка [21]. Українська карпатська і прикарпатська топоніміка досліджувалася також Ю.О.Карпенком [5; 6], Є.М.Посацькою-Черняхівською [12; 13].

Топоніми Лівобережної України досліджували лише Л.О.Попова [11], Ю.С.Виноградський [2]. Тлумачення окремих назв населених пунктів цього регіону можна знайти у працях О.П.Карпенка [4], Є.О.Черепанової [19; 20], Ю.М.Кругляка [8], М.Т.Янка [22; 23; 24].

Останнє дослідження ойконімів України здійснила мовознавець А.П.Коваль [7], яка коментує різницю між типами поселень (місто, село, селище, слобода, городище), пояснює їх назви. Автор приділяє увагу й етимології назв поселень, визначає, за якими зразками, моделями вони утворилися, чи залежав спосіб творення їх від змісту основи. У монографії надаються цікаві відомості про те, хто з чужинців залишив слід у назвах поселень, які території заселялися раніше, а які пізніше, коли і як відбувалися масові перейменування поселень.

Актуальність досліджень власних назв населених пунктів окремих регіонів загальновідома на рівні сучасних досягнень ономастики як у міжнародному, так і в загальнодержавному масштабі, в умовах, коли ця галузь знань сформувалася у самостійну науку. Сьогодні варто говорити про вирішення злободенних, ще не вирішених завдань, які диктуються, з одного боку, самим прогресом топоніміки, а з іншого – вимогами, що їх ставить сьогодення перед гуманітарними науками в нашій країні.

Українська топонімія як науково-дослідницький матеріал використовується практично дуже слабо, до того ж не завжди вдало і раціонально, і сам рівень та діапазон вивчення її вимагає значного поліпшення як у напрямку розширення масштабності конкретних джерельних досліджень, поглиблення їх тематики й проблематики, так і в напрямку розгортання розробки важливих актуальних, ще належним чином не опрацьованих або спірних загальнотеоретичних ономастичних питань.

Топоніми, представлені у роботі, зібрані в численних літературних та архівних друкованих та рукописних, картографічних історичних джерелах минулих століть. Багатий топонімічний матеріал представлений у фондї П.Ф.Шафонського, що складається в основному з рукопису його праці "Черниговского наместничества топографическое описание", яку можна розглядати як історичну хроніку, присвячену подіям, що відбулися в Чернігівському намісництві протягом тривалого історичного періоду. Тут є відомості про велику кількість населених пунктів. Згадуються назви малих географічних об'єктів.

Важливим об'єктом у вивченні топонімії є карти, які дають можливість висвітлити історичну дійсність на певному етапі її розвитку, детальніше й конкретніше оглянути більшу територію і більшу кількість фактів, зробити правильний висновок щодо походження тієї чи іншої назви. Для вивчення ойконімії Чернігівщини цінними є "карты по истории Украины" В.Г.Ляскоронського, "Историческая карта Черниговской губернии с древнейших времен до 1300 года" П.В.Голубовського, "Карта Черниговского наместничества", укладена А.Вільбрехтом. У науковому дослідженні важливим є врахування усіх джерел – рукописних і друкованих.

З'ясовуючи основні принципи, на яких будуються географічні назви, варто зазначити, що в їх основі лежить, по-перше, необхідність позначення окремих природних об'єктів з метою орієнтації на місцевості, по-друге, завжди та повсюди є необхідність відзначити об'єкти, найбільш важливі в господарському відношенні (місця багатой рибно́ї ловлі, вдалих полювань і т.п.).

Багато природних об'єктів носять назви за зовнішніми ознаками (Хвилівка, Глибоке) або за ознаками промислово-господарського порядку

(Перебудова). Населеним пунктам частіше дають назви, які походять від найближчого природного об'єкта.

Серед назв географічних пунктів пізнішого походження багато таких, які пов'язані з діяльністю церкви, релігійним святами, храмами (Воздвиженська, Різдва) або виникли в результаті відношення даної місцевості до якоїсь події, іноді зовсім випадкової (Жовтень).

Окрему групу становлять антропонімічні назви, що походять від імен (Михайло-Коцюбинське), прізвищ; етнімічні – від найменування народів, родів, племен (Поляни, Серби). З минулого до нас дійшла група топонімів, які відображають соціальну нерівність, – назви, пов'язані з іменами царів, поміщиків та такі, що відображали злиденне життя простого люду. Спочатку виникали загальні назви. Коли серед інших назв населених пунктів з'являлося нове найменування, загальна назва позначає рід об'єкта, переймає функції відсутньої власної назви. Наприклад, є кілька Новгородів – це те ж перетворення загальної назви "новый город" на власну. Пізніше вони отримали розрізнявальні визначення, щоб їх не сплутували: Новгород-Сіверський, Нижній Новгород, Новоград-Волинський.

В інших випадках позначали об'єкт не загальним ім'ям, а описово, наприклад: "за містком праворуч біля трьох сосон", "за озером", "не доходячи до озера". В описових назвах потенційно закладено зерно майбутніх назв. З тих пір, як географічні назви склали в мові численний прошарок слів, нові топоніми часто обминають проміжні стадії "напівназв", народжуючись термінами та належачи до особливого лексичного розряду – географічних назв.

Велику тематичну групу лексики становлять ойконіми, утворені від антропонімів. У часи рабовласницького ладу назви позначали не місце, а жителів, пізніше вони могли ставати позначенням самого місця. Згодом виникали назви з власних імен, які утворилися як патроніми (позначення нащадків за предками). З розпадом рабовласницького ладу вони втрачають значення кровної спорідненості. У процесі формування феодалізму виникають назви на позначення власників землі та охоронних укріплень. У той час, коли земля стала власністю, ім'я її господаря виявлялося найголовнішою розрізнявальною ознакою. Ім'ям князя називали побудоване ним місто, ім'я видатної людини ставало назвою будь-якого населеного пункту.

Батурич (Чернігівська обл.) в історії України займає помітне місце. Про походження його назви існує кілька думок. Найпоширенішою є та, що поселення було засноване самим польським королем Стефаном Баторієм

1576 року. Учені доводять, що поселення виникло значно раніше, ніж королював Стефан Баторій. Назва могла утворитися від давнього слова батура, що означає "фортеця", "укріплення", чи від прізвища козака Батури додаванням суфікса присвійності -ин.

Місто *Корюківка* Чернігівської області засноване 1657 року. Його назва походить від прізвища першого поселенця козака Омеляна Карука. Спочатку поселення називалося Каруківкою. З часом слово зазнало певних фонетичних змін і зберегло суфікс присвійності.

Про місто *Глухів* (Сумська обл.) перші згадки датовано 1152 роком. Назву пояснюють так, що місто лежить у глушині серед довколишніх непрохідних лісів. Більш імовірно, що назва походить від прізвища Глух, оскільки у сучасному найменуванні є також суфікс присвійності.

Місто *Красний Колядин* (Чернігівська обл.) раніше називалося Красне (ототожнення з літописним Красним (1096 – у Красна)). У першій половині XVII ст. населений пункт перейшов у власність родини Коляд і змінив назву на Красний Колядин.

Районний центр *Семенівка* Чернігівської області розташований у долині р.Ревна (басейн Десни). Засноване у 80-х роках XVII ст. Стародубським полковником Семеном Самойловичем, сином відомого гетьмана. Топонім утворився за допомогою суфікса -івк.

Місто *Щорс* (Чернігівська обл.) виникло в 1861 році, коли тут оселився селянин на прізвище Корж і заснував хутір Коржівку. Наприкінці XIX ст. Коржівку перейменовували на Сновськ (за назвою річки Снов). Тут народився і провів дитинство командир Першої Української Радянської дивізії М.Щорс (1895–1919 рр.). Місто ще раз перейменовано у 1935 році.

Селище *Грабовське* Краснопільського району Сумської області розташоване на залізниці Суми–Білгород (Росія). Час виникнення невідомий. Назване на честь видатного українського поета-демократа П.А.Грабовського.

Назва поселення *Сиволож* Борзнянського району Чернігівської області вперше згадується в літописі 1135 року як Всеволож (від імені князя Всеволода).

Курорт і пам'ятка паркової культури селище *Качанівка* (Чернігівська область) дістало свою назву не від слова качан, а від прізвища землевласника Качановського. Проте відома Качанівка за тих часів, коли в маєтку тепер уже Тарновських бували такі видатні особистості, як Т.Шевченко, М.Гоголь, І.Рєпін, М.Глінка, М.Врубель та інші діячі культури.

Село *Салогубівка* (Сумська обл.) дістало свою назву від прізвища першого поселенця, якогось Салогуба. Це прізвище зустрічається в документах XVI ст. Воно утворене складанням двох іменників: сало і губа.

Салогубом називали людину з сальними (товстими) губами. Це прізвище по-різному писали його носії (Сологуб, Соллогуб та ін.), аби відійти подалі від предківського прізвища. Сучасна назва має суфікс присвійності.

У назві селища *Боромля* Сумської області можна помітити співзвуччя з житомирськими діалектизмами сиромля, старомля, сухомля, у яких наявний архаїчний суфікс. Боромля – поселення, яке належало людині на ім'я Боръ, від якого спочатку утворилася назва поселення Боровъ, далі додався ще один суфікс приналежності -ль (Боровль); легше вимовлялося Боромль, ще легше – Боромля.

Селище міського типу *Дмитрівка* Бахмацького району Чернігівської області вперше згадується 1643 року. Назва його походить від імені першого поселенця козака Дмитра. За переказами, вже у XIII ст. на місці Дмитрівки існувало поселення Дмитров. Після татарської навали відновлене поселення зберегло стару назву, трансформуючись відповідно до мовних законів часу.

Назву селища міського типу *Макошине* Чернігівської області пояснюють від імені язичницького божества Мокш. Тут, за легендою, відбувалися обряди жертвувань цьому богові. За іншою легендою, на місці теперішнього села було м.Хоробор, яке зруйнували татари. Відновлене поселення дістало назву від прізвища першого поселенця Макоша. Ймовірність цього припущення доводиться тим, що місцевість з північно-східного боку села й тепер має назву Хоробор.

Серед особливостей топоніміки є взаємозалежність між назвами вод і назвами населених пунктів, взаємозв'язки між давніми й сучасними географічними назвами та зв'язки системи топоніміки досліджуваного району з системою топоніміки даної мови. Велику тематичну групу лексики на позначення ойконімів становлять назви, утворені від гідронімів. Назви рік виявляються давнішими за назви населених пунктів і, як правило, служать джерелом називання утворених населених пунктів.

Місто *Борзна* Чернігівської області вперше згадується в документах 1633 року. Наприкінці XV ст. на його місці виник хутір Селище; згодом його – за ім'ям річки – назвали Борзною. В основі назви дуже давнє слов'янське слово борзь (швидкий). Очевидно, колись річка мала швидку течію. Зараз вона пересохла, замулилася, але містові давали назву тоді, коли річка відповідала своїй назві.

Селище міського типу *Варва* (Чернігівська область) розташоване в пониззі р.Варва, від якої й перейняло назву. На думку вчених, городище, виявлене на околиці селища, є м.Варина (за літописами), поблизу якого військо київського князя Володимира Мономаха 1079 року розгромило багатотисячну половецьку орду.

Місто *Ічня* (Чернігівська обл.) лежить у верхів'ї річки Іченьки. Дослідники пов'язують цю назву з татарським "ічень" (водопій, стоянка для коней). Народні перекази твердять, що це поселення ще дотатарського періоду. Його слов'янська назва – Яськове.

Районний центр *Мена* Чернігівської області розташований на річці Мена, притоці Десни. Треба думати, що первинна назва належить річці. Її назва, як і назва р.Мена (колишня Мъня), походить від і.-є. *mei-n[mi]n] meage* (йти, текти).

Місто *Шостка*, що на Сумщині, стоїть на річці Шостка, за якою і дістало назву. За переказами, річка називається так тому, що є шостою притокою Десни, рахуючи від місця, де вона впадає в Дніпро.

Обласний центр *Суми* заснували в середині XVII ст. переселенці. Оселилися вони на правому березі річки Псла при впадінні в нього річки Сумки. Назва міста походить від назви ріки, в основі якої, можливо, тюркське *су* (вода).

Село *Заудайка* на Чернігівщині розташоване на річці Удай, відомій з 1390 року. Є кілька пояснень походження назви річки. Найімовірніше, що назва походить від індоєвропейського *ud* (вода). Доказом цього можна вважати той факт, що й сьогодні живуть його нащадки: литовське *vandu* (вода), латиське *unda* (хвиля), осетинське "удай" (замочувати).

Місто *Ворожба* Сумської області засновано в першій половині XVII століття українськими козаками-переселенцями з Правобережної України. Назву отримало за іменем річки Ворожба, на якій стоїть.

Селище міського типу *Мала Дівиця* Чернігівської області лежить на річці Галці. Вперше згадується 1628 року. Цей топонім походить від колишньої назви річки Галки – Дівиця.

Назва селища *Свесса* Сумської області походить від імення річки Свіси, на правому березі якої розташоване поселення. За переказами, річка називається так тому, що на її берегах росло багато верб, гілки яких звисали до самісінької води. Існує інша думка про походження назви від слов'янського "свесса" (свічка), гадаючи, що колись у поселенні виготовляли свічки.

На території Східного Полісся збереглася система східнослов'янської топоніміки. Українська народність, що успадкувала тут систему східнослов'янських географічних назв, не лише зберегла її в усьому головному, а й спиралася на неї в процесі називання об'єктів. Виділяється велика тематична група лексики на позначення ойконімів, утворених від етнонімів.

Місто *Новгород-Сіверський* (Чернігівська область) виникло на місці давнього поселення східнослов'янського племені сіверян. На той час це

було найпівнічніше плем'я серед східних слов'ян (слово "сівер", "север" у багатьох народів пов'язане з поняттям холодного ураганного вітру). Час заснування цього поселення невідомий. У літописі вперше згадується 1096 року, проте встановлено, що вже 908 року воно було центром удільного Новгород-Сіверського князівства. Звідси князь Ігор Святославович 1185 року пішов у похід на половців. Коли місто з'явилося, його назва була прозорою: нове місто в Сіверській землі. Іменна частина словосполучення складається з давньоруського прикметника новъ та іменника городъ, указує на тип поселення та його відносний вік; означальна частина – прикметник Сіверський – від "сівери" – назви східно-слов'янських племен, які жили в басейні річок Десни і верхній течії Сіверського Дінця. Означальна частина дана на відміну від Новгород-Святополчського у Київській землі. Нащадки Ярослава Мудрого утвердилися в Сіверській землі, яка складалася з Чернігівського, Новгород-Сіверського і Муромо-Рязанського князівств. Тоді Новгород-Сіверський був "стольним градом".

У назві поселення *Кривецьке* на Чернігівщині свій слід залишило плем'я східних слов'ян – кривичі. Номінація племені відбулася від імені їхнього родоначальника, якого звали Кривъ (кривий). У давнину слово означало не лише фізичну ваду, а й певні негативні риси характеру.

Назва села *Дулеби* (Чернігівська обл.) походить від назви племені дуліби, які жили по верхній течії Дніпра. Історичні відомості свідчать, що слов'янське плем'я дулібів уже існувало близько 568 року і зберегло свою назву до 1107 року, коли брало участь у поході Олега "на Греки". Назва "дуліби" пов'язується зі словом "ду(д)ло" (духова труба), а отже, назва племені могла бути пов'язана з військовою чи побутовою роллю цього інструмента в житті племені. Проте походження слова остаточно не з'ясовано. Деякі мовознавці розглядають це слово як запозичення з німецької мови: Daud-laiba (спадщина померлого) або Dudl-eiba (країна волинок).

Села *Бойківщина* на Чернігівщині та *Бойченки* на Сумщині отримали назву від племені бойків, які жили в Прикарпатті. У XIV ст. князь Вітовт, готуючись до битви з ордою хана Едигея (1399 року на Ворсклі), набирав жителів Підкарпаття для зміцнення рубежів своєї держави. Тоді ж і з'явилися поселення, назви яких утворені від слова "бойки". У діалекті, яким розмовляли прибульці, дуже часто звучав вигук бой, бое (їй-богу). Назва села Бойківщина – це вказівка на одержану кимось спадщину; назва Бойченки повідомляє про спадкоємців – дітей та онуків.

На Сумщині є села *Волошинів*, *Волошинівка*, що названі на честь волохів – румунів і частково молдаван, які заселяли деякі райони на сході

слов'янських земель. Це був один з найпотужніших потоків волоської колонізації у Східній Європі. У сучасному значенні волох – представник романських народів: молдаванин або румун, рідше італієць. Слово пройшло через германське посередництво, приймаючи суфікси приналежності -ин, -івк.

Село *Козача Хомівка* (Чернігівська обл.) засноване козаками. Слово "козак" – давнє запозичення з тюркських мов, яке вказує на вільну, незалежну людину, шукача пригод, бродягу. Починаючи з XV–XVIII ст., козак – вільна людина з кріпаків або міської бідноти, що втекла на південні землі України і брала участь у визвольній боротьбі проти татарсько-турецьких загарбників і польської шляхти. Назва Хомівка утворена від імені Хома за допомогою суфікса -івк.

Аналіз розвитку семантичної структури апелювативів як результату зрушень у соціально-економічному житті населення засвідчив поступове оформлення ойконімотворчих функцій апелювативів. Нерідко неодноразово в різних галузях, у різний час і на різних територіях ойконіми утворювалися на основі різноманітних значень відповідних лексем. Такий підхід дозволяє розкрити процеси номінації поселень і розглянути їх у зв'язку з назвами рослин та внести ойконімічну номінацію в загальну систему номінаційних процесів у східнослов'янських мовах.

Селище *Березна* (Чернігівська обл.) розташоване неподалік від того місця, де виявлено залишки старовинного міста Березоя, від назви якого і могла утворитися сучасна Березна. Старожили свідчать, що у давнину – за переказами – тут були великі березові ліси і текла річка Березнянка чи Березна.

Селище *Дубов'язівка* (Сумська обл.) з'явилося в середині XIX ст. Назва його пов'язана з тим, що в урочищі росло багато дубів та в'язів; звідси перша назва Дубов'язівщина. Цю, трохи спрощену, назву перенесли спочатку на економію, а пізніше на заводські території та на заводське селище.

Місто *Сосниця* виросло в глухому сосновому лісі; частина цього лісу збереглася. Згадується воно в Іпатіївському літописі 1234 року. Свого часу це було укріплення, яке взяв Данило Галицький.

Сумське селище *Терни*, засноване 1652 року, отримало свою назву від ключої рослини терен. Це слово застаріле, воно зустрічається ще в давньоіндійській мові, де позначало стеблину. Тернові кущі росли навколо джерела, з якого брала початок однойменна річка.

Село *Вишнівка* на Чернігівщині номіноване у зв'язку з численними вишневидами садами у цьому населеному пункті. Первісне значення слова

"вишня" означає дерево, що виділяє клей. Ця назва зустрічається в усіх слов'янських і багатьох неслов'янських мовах.

Село *Верба*, що на Коропщині Чернігівської області, носить назву дерева, яке і зараз поширене в ньому. Частіше тут зустрічаються звичайні породи верби, трапляються і плакучі верби. Дерево росте не тільки на околицях села, а й у самому його центрі і є символом поселення.

Назва села *Діброва* (Чернігівська обл.) виникла у середині XIX ст. на місці колишньої назви Твані. Нове найменування пов'язують з наявністю прегарних дубових лісів у цій місцевості.

Назви об'єктів рельєфу (гір, хребтів, пагорбів, ущелин) називають оронімами. Як і назви інших природних об'єктів, вони стійкіші, ніж, наприклад, назви населених пунктів, але багато в чому подібні до гідронімів. Для оронімів частіше, ніж для інших видів топонімів, головною ознакою є зовнішній вигляд об'єкта. Часто оронім передає форму об'єкта метафорично (якщо загальний вигляд щось нагадує або за внутрішніми якостями).

Селище *Краснопілля* (Сумська обл.) засноване 1651 року селянами та козаками-переселенцями. Для поселення було обрано рівне, чисте чорноземне поле, оточене лісами. Отож люди селилися на гарному (красному, як тоді говорили) полі. Звідси – Краснопілля.

Селище *Низи* (Сумська обл.) заснував у 1662 році полковник Герасим Кондратьєв. Воно розташоване на низовині серед лісів та лук, уздовж низького лівого берега річки Псла.

Село *Понориця* (Чернігівська обл.) лежить на понорах (у місцевій говірці понори – яри, понористий – нерівний, зритий). Назву села вчені трактують від слова "понурий" і пов'язують її з дикою, непривітною місцевістю.

Назва хутора *Грунського*, що на Сумщині, походить від слова "грунь" у значенні "гірський хребет", "крутий схил", "горб" (у західній частині України) або "вкрита лісом велика гора" (у багатьох мовах). Вважається, що це запозичення з румунської мови (gruin – пагорб, верхівка пагорба). Румуни взяли це слово з латинської мови, де grunium – свиняче рило, хоча не завжди верхівка пагорба нагадує рило свині.

У селі *Бережівка* Чернігівської області мілководна річечка давно обміліла, а її береги стали сіножатями. Назву села вчені трактують як похідне зі слова "берег" (ділянка землі біля води) або зі слова "бережина" (пологі береги річок).

Селище *Лужани* (Чернігівська обл.) раніше звалось Лукани. Вперше згадується в грамоті від 7 жовтня 1453 року, в якій говориться, що боярин Федір Вітольд купив село у поміщика Вранича за 400 татарських золотих.

Назва селища – від слова "луг", адже стоїть воно на річці Совиці, де свого часу були розкішні луги.

Назва міста *Конотоп* (Сумщина) пов'язана зі словом "кінь". Перша згадка про нього датується 1638 роком, хоч історики вважають, що якесь безіменне поселення існувало тут ще до монголо-татарської навали. Легенда розповідає, що татарська кіннота у цих місцях потрапила у непролазні болота; тут загинуло багато коней разом з воїнами. Тому місцевість стала називатися Конотопье, що означає болотисте місце або кінський брід, де грузли (топилися) коні.

Селище міського типу *Холми* Корюківського району Чернігівської області розташоване на р.Убідь, правій притоці Десни. Засноване у XVI ст. Назва холм (горб) вказує на погордовану місцевість, серед якої лежить селище. Роль словотворчого засобу виконує флексія -и. У Польщі є місто Хелм, номінація якого відбулася у тому ж значенні.

Ономасти, котрі шукають у процесі називання кожного географічного об'єкта відповідний мотив, намагаються осмислити й належним чином обґрунтувати, в який спосіб здійснюється не лише процес переходу апелятивів у власні назви, але свого роду й диференціацію значень етимона, що стає основою мовної одиниці – оніма. Дослідження ойконімів, утворених від зоонімів, показало, що, по-перше, семантика найменування, на відміну від семантики апелятива, позбавлена полісемії, по-друге, вибір лексичної семантики певною мірою обумовлений класом досліджуваних топонімів.

У процесі функціонування зооніми, як і інші класи онімів, позбавлені лексичного значення, однак у момент виникнення вони, як правило, мотивовані. Зв'язки зооніма з реальною дійсністю закладені в семантиці вихідного апелятива, тому етимологічне тлумачення його – це встановлення семантики зооснови. Наприклад, в основі номінації села *Буйволове*, що на Сумщині, лежить назва тварини буйвол. З писемних свідчень відомо, що цих тварин бачили на річці Сулі ще в XVII ст. Суфікс -ов- є показником присвійного прикметника. Не вистачає історичних свідчень, щоб переконливо сказати, коли село отримало таку назву: після виникнення відповідного імені, прізвища чи до нього.

Одним з найдавніших поселень є *Турів* на Чернігівщині. Село відоме з 1283 року. В основу назви його жителі поклали ймення дикої тварини далеко не сумирного характеру, схожої на зубра. Але засновує поселення, як правило, одна людина, тому цей топонім має суфікс присвійності -ів-.

Районний центр *Бахмач* Чернігівської області розташований у верхів'ї річки Борозенки (басейн Десни). Виник у 60–70-х роках XIX ст. під час

будівництва Курсько-Київської (1867) і Любаво-Роменської залізниць на місці давнього міста Бахмачь, відомого в 1147 році (Іпатіївський літопис). Навколо збудованих залізниць виникло два поселення. Вони й дали початок місту, назва якого походить від Бахмач – поселив на -(ь) від Бохмаш//Бахмач (давньоруське бахмать – низькорослий кінь, татарське rahmat, персидське rehп – широкий, великий, тюркське at – кінь).

В основі номінації селища *Угроїди* (Сумська область) лежить назва досить дивної риби, яку звать вугор. Ця риба, як і в'юн, більше схожа на змію, до того ж і при підсмажуванні її поводить ся неспокійно: підстрибує і пищить. Не кожен наважиться ловити та їсти таку рибу. А в цьому селі її не боялися. Сусіди насміхалися, називаючи жителів угроїдами. Оскільки селище лежить на межі з Курською областю (Росія), то під впливом російської мови цю рибу називали не вугор, а угор. Непереконливим є тлумачення назви від перших поселенців, братів-утікачів з Угорщини, адже в сучасній назві була б відсутня основа "їсти".

Селище міського типу *Лосинівка* (Чернігівська область) відоме з 1627 року. Ця місцевість належала Києво-Печерській лаврі. За народними переказами, урочище, де ченці заснували слободу, звалось Лосині Голови, а звідси й первісна назва Лосиголовка, яка пізніше змінилася на назву Лосинівка за допомогою суфікса -івк-. В основі назви лежить слово "лось" (найменування тварини, що за тих часів водилася у цій місцевості).

Процеси виробництва часто стають базовими при називанні географічних об'єктів (Шевченкове, Колісники). У давнину цілі села, а не окремі жителі, могли мати один рід занять. Пов'язано це з різними факторами, переважно з наявністю сировини для певного виду виробництва. Так, північні райони Чернігівщини спеціалізувалися на виготовленні глиняного посуду, для чого потрібна була не будь-яка, а особлива глина. Її поклади були не скрізь (Глинськ, Гончарівськ). Наприклад, селище міського типу *Дігтярі* Срібнянського району Чернігівської області розташоване на річці Удай при впадінні в неї Лисогору (басейн Десни). Спочатку воно називалося Міняйли, Міняйлівка. Перша письмова згадка про цей населений пункт датується 1666 роком. Назва походить від слова "дігтяр", вжитого у множині. Так називали робітників, які займалися виготовленням дьогтю. У селі здавна був розвинений цей промисел.

Назви сіл *Буди*, *Будище* (Чернігівщина), *Будища*, *Будки* (Сумщина) в основі своїй мають лексему "буда" – будова в лісі для виварювання поташу, смоли, дьогтю, деревного вугілля. Цей старий промисел існував з XVI і до кінця XVIII ст. Слово "буда" має вужче значення: підприємство, на якому з попелу виготовляли поташ. Поташ (вуглекислий газ)

використовували при варінні мила, кристалю, при фарбуванні тканин, обробці шкіри тощо. Багато поташу вивозилося за кордон до Німеччини, Англії, Голландії. Його виробництво було складним: потребувало часу, зусиль, кмітливості, а головне – приміщень, що були необхідні для різних виробничих процесів. Такі приміщення будувалися на розчищеному від лісу місці і звалися поташня, попільня, гарт.

Номінація села *Стара Гута* (Чернігівська, Сумська обл.) походить від слова "гута", запозиченого з німецької мови через польську. У німецькій мові Hutte – хатина, халупа (те, що у нас звалося буда). У польській мові huta – металургійний завод, домна, будь-яке підприємство, де виплавлявся метал. В українській мові за словом "гута" закріпилося значення скляного заводу. Гуту не можна було побудувати будь-де, а тільки серед лісів при покладах кварцового піску, які були і паливом, і сировиною, поблизу поташних промислів (вуглекислий газ був необхідним складником). Виробництво скла було нелегким процесом та небезпечним для здоров'я.

На Чернігівщині поширеними є назви сіл *Рудня, Рудка, Грабова Рудка*, які в основі мають слово "рудня". Ним називали невеликі залізобудівні заводи, які могли працювати лише тоді, коли поблизу, крім залізної руди, було ще паливо та річка: ковальські міхи та важкий молот рухало, як правило, млинове колесо. Слово "руда" відносять до праслов'янських. Значення кореня руд- – бурий, червоний, той, що залишає плями, бруднить.

Села *Залізне, Залізняцька Гута* (Чернігівська обл.), судячи з назви, мали справу із залізом. З документів відомо, що 1751 року в селі Залізняцька Гута виробляли залізо; в селі Залізне в XIX ст. добували кам'яне вугілля. У цих населених пунктах на місцевому вугіллі перероблялося залізо, привезене з інших місць. Первісне значення слова "залізо" – щось тверде, як щит черепахи (а черепаха мала назву жьлы).

Назва села *Паперня* (Чернігівська обл.) походить від слова папірня (паперове виробництво). У XVIII ст. на Чернігівщині було дванадцять таких підприємств. Слово "папір" у формі "попер" вперше зустрічається в документах XVI ст. До української мови воно потрапило через польську з німецької (нім. Papier, пл. papier). До німецької мови слово прийшло з латинської; римляни, в свою чергу, запозичили його у греків, а греки – у єгиптян.

Селище *Велика Писарівка* (Сумська обл.) засноване 1709 року. Спочатку це були окремі хутори писарів вільної воєводської служби. Потім хутори об'єдналися в село, у нього в 1732 році з'явилася назва Велика Писарівка.

Як бачимо, топоніми є продуктом суспільних відносин. На складному історичному шляху розвитку географічних назв у їх творенні брали участь історичні, лінгвістичні та географічні фактори. Певні зв'язки з топонімією ілюструють етнографія, соціологія та інші галузі науки.

Важлива роль у дослідженні топонімів належить лінгвістиці. Щодо семантики й структурно-морфологічної будови топонімія творить одну з підсистем мови, яка характеризується сукупністю елементів, тобто однорідних за значенням твірних основ і формантів, однотипних за мовним джерелом чи фонеморфічним виявом.

Немає випадкових і позбавлених значення назв. Сам привід для називання в одних випадках міг бути вагомим та історично важливим, в інших – малосуттєвим.

Топоніми виникають у колективі, виходячи з його потреб. Вони відображають головні риси способу мислення і поглядів колективу на певному ступені його історичного розвитку. Уже в глибоку давнину виникла потреба в позначенні родових і племінних територій. Географічні назви розкривають немало таємниць історичної географії населення, передусім щодо розташування племен і народів давноминулих епох.

Географічні назви відображають також розвиток промислів і ремесел: скловаріння, добування руди і виплавку металу, виробництво попелу, паперу. Одночасно топоніми доповнюють наші знання в галузі виробничих відносин на певних історичних етапах.

У зазначених структурних типах східнополіських ойконімів переважають утворення від антропонімів за допомогою суфіксів присвійності -ин-, -івк-, які можна вважати спільнослов'янською чи праслов'янською антропонімічною спадщиною.

Об'єкти з назвами Борзна, Мена сьогодні знаходяться на тих місцях, де вже немає навіть слідів рік чи водойм, але цей аспект позначення ойконімів є одним з головних.

У процесі етимологізації ряду назв і виведення на їх основі історико-географічних висновків про ландшафт, рослинний, тваринний світ, склад землі потрібна велика обережність, оскільки вони іноді не мають нічого спільного з назвами дерев тощо.

Розглянутий ойконімічний матеріал дає певну узагальнюючу інформацію стратиграфічного характеру. Усі розглянуті ойконіми мають певну науково-пізнавальну і загальнокультурну різнобічну інформацію.

Література

1. Баранников П.А. Некоторые случаи топонимической синонимии в языке хинди // Научные доклады высшей школы. Филолог. науки. – 1960. – №3.
2. Виноградський Ю.С. Назви міст та річок Чернігівщини // Мовознавство. – 1957. – Т. 14.
3. Добош В.І. До питання словотвору і правопису назв населених пунктів. – Ужгород, 1962.
4. Карпенко О.П. Літопис Лівобережжя // Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах. – К.: Наук. думка, 1986.
5. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. – К.: Наук. думка, 1973.
6. Карпенко Ю.О. Топоніміка гірських районів Чернівецької області: Конспект лекцій. – Чернівці, 1964.
7. Коваль А.П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. – К.: Либідь, 2001.
8. Круглик Ю.М. Ім'я вашого міста. – К.: Наук. думка, 1978.
9. Никонов В.А. Славянский топонимический тип // Вопросы географии. – 1962. – №58: Географические названия.
10. Попов А.И. Основные принципы топонимического исследования // Принципы топонимистики. – М.: Наука, 1964.
11. Попова Л.О. Покажчик населених пунктів до Генерального опису Лівобережної України. – К., 1967.
12. Посацька-Черняхівська Є.М. Географічні назви, пов'язані з іменами людей, їх прізвищами і прізвиськами // Мовознавство. – 1957. – Т. 14.
13. Посацька-Черняхівська Є.М. Питання словотворчої структури топонімічних назв Львівщини // Питання топоніміки і ономастики. – К., 1962.
14. Серебрянников Б.А. О методах изучения топонимических названий // Вопросы языкознания. – 1959. – Вып. 6.
15. Стрижак О.С. Гідронімія Полтавщини фітозоогеографічного семантичного ряду // Українська діалектологія і ономастика. – К., 1964.
16. Струве В.В. Арийская проблема // Советская этнография. – 1947. – Вып. 5–6.
17. Цілуйко К.К. Топоніміка Полтавщини як джерело історії краю // Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови. – К., 1954.
18. Цілуйко К.К. Топонімія Покровського району Дніпропетровської області // Мовознавство. – 1957. – Т. 14.
19. Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского полесья. – Сумы, 1983.
20. Черепанова Е.О. Топонімічна стратиграфія Східного Полісся України // Питання історичної ономастики України. – К., 1994.
21. Чучка П.П. До питання нормалізації словотвору від топонімічних прикметників. – Ужгород, 1962.
22. Янко М.Т. Новгород-Сіверський // Наука і суспільство. – 1987. – №5.
23. Янко М.Т. Топонімічний словник України. – К., 1998.
24. Янко М.Т. Чернігів: Вік і назва // Літературна Україна. – 1983. – Квітень.